

УДК 330.322.011.2

І. А. Сазонець,
д. е. н., професор, директор, Науково-дослідний інститут
ВНПЗ "Дніпровський гуманітарний університет"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8032-3675>
А. Ю. Гладченко,
к. е. н., асистент лектора школи менеджменту,
Університет Stirling, Шотландія, Великобританія
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-2067-8746>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.17.13

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В ЕПОХУ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

I. Sazonets,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Director, Scientific Research Institute of the Dnipro Humanities University
A. Hladchenko,
PhD in Economics, Assistant Lecturer of Stirling Management School, University of Stirling, Scotland, United Kingdom

INTELLECTUAL SOVEREIGNTY AS A FACTOR OF ECONOMIC GROWTH IN THE ERA OF THE KNOWLEDGE ECONOMY

У статті розглянуто поняття "інтелектуальний суверенітет" у контексті розвитку економіки знань та цифровізації. Доведено, що сучасні наукові роботи не містять єдиного визначення цього поняття, а наявні трактування є фрагментарними і часто дискусійними. Підкреслено недостатній акцент на питаннях міжнародної співпраці в сфері захисту інтелектуального суверенітету. Пропонується введення в науковий обіг нового поняття "інтелектуальний суверенітет". Це поняття визначається як здатність держави контролювати, захищати та ефективно використовувати свої інтелектуальні ресурси. До таких ресурсів віднесено знання, технології та інновації. Дослідження підкреслює стратегічну важливість інтелектуальної власності для забезпечення автономії та незалежності у прийнятті рішень. Інтелектуальний суверенітет стимулює економічний розвиток. Структура інтелектуального суверенітету надає основу для подальшого дослідження концепції інтелектуального суверенітету. Є доцільним виявити фактори, що впливають на реалізацію концепції інтелектуального суверенітету

The article examines the concept of "intellectual sovereignty" in the context of the development of the knowledge economy and digitalization. It has been proven that modern scientific works do not contain a single definition of this concept, and the existing interpretations are fragmentary and often debatable. Insufficient emphasis on issues of international cooperation in the field of intellectual sovereignty protection is emphasized. It is proposed to introduce the new concept of "intellectual sovereignty" into scientific circulation. This concept is defined as the state's ability to control, protect and effectively use its intellectual resources. Such resources include knowledge, technology and innovation. Intellectual sovereignty stimulates economic development. The intellectual sovereignty framework provides a framework for further exploration of the concept of intellectual sovereignty. It is expedient to identify the factors affecting the implementation of the concept of intellectual sovereignty.

The purpose of the article is to substantiate the main determinants of the latest concept of intellectual sovereignty and identify factors that affect the ability of states and corporations to preserve and protect their intellectual independence in the conditions of global competition of countries that build their development on the knowledge economy.

The article proves that available scientific works on the issues of the knowledge economy and information economy indicate that although there are many studies that analyze the impact of intellectual independence on national economies and societies, there is still no single definition of the concept of intellectual sovereignty. It was determined that there is a lack of detailed analysis of the impact of economic factors on intellectual sovereignty, such as economic specialization and its role in the formation and protection of intellectual resources.

It has been proven that modern economic views lack a detailed consideration of new economic models and innovative approaches that could contribute to the preservation of intellectual sovereignty. Such approaches may include platforms for sharing resources and new forms of legal protection of knowledge and intellectual property

Ключові слова: інтелектуальний суверенітет, зростання, економіки знань, інформатизація, інновації, держава, інтелектуальна власність.

Key words: intellectual sovereignty, growth, knowledge economy, informatization, innovation, state, intellectual property.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасні економічні процеси свідчать про те, що розвиток економіки все більше залежить від невинробничих факторів. Технологічні та інтелектуальні складові відіграють дедалі важливішу роль у світовому виробництві та перерозподілі ресурсів. Одним з нових та малодосліджених аспектів загострення конкуренції в контексті економічного розвитку є поняття інтелектуального суверенітету. Інтелектуальний суверенітет передбачає контроль над власними інтелектуальними ресурсами, знаннями та технологіями. Це нове поняття набуває все більшої актуальності у зв'язку з швидким розвитком штучного інтелекту та інших високих технологій. Розуміння багатогранної природи інтелектуального суверенітету та його впливу на економічне зростання набуває вирішального значення для політиків, економістів і науковців. В таких умовах актуалізується дослідження сутності інтелектуального суверенітету, його роль в сучасній економіці та його вплив на економіку знань. Також досить важливим завданням є виявити як контроль над інтелектуальними ресурсами та технологіями може сприяти або стримувати економічний прогрес, а також які стратегії можуть бути використані для ефективного управління цими ресурсами. З розвитком глобалізації та інформаційного суспільства, контроль над інформацією та знаннями стає ключовим фактором у забезпеченні національної конкурентоспроможності. Держави, які здатні ефективно захищати та використовувати свої інтелектуальні ресурси, отримують значні переваги на світовій арені. Це стосується як національних інноваційних систем, так і міжнародного співробітництва в сфері науки і технологій. Тому, значний науковий потенціал становить саме розкриття сутності інтелектуального суверенітету в сучасному світі та його потенціалу для стимулювання економічного зростання.

Створення основи для подальших досліджень та дискусій у цій сфері дозволить країнам краще орієнтуватися у складному ландшафті глобальної економіки та технологій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Основні наукові підходи до формування проблеми інтелектуального суверенітету розглядалася в роботах класичних і сучасних авторів, таких як Джон Локк [5, с. 45-90], Самуель Гантінгтон [2 с. 112—167], Френсіс Фукуяма [11, с. 14—88], Шошана Зубофф [3, с. 231—301], Ніколас Карп [4, с. 145-190], Еліно́р О́стром [7, с. 11—143], Юваль Ной Харарі [12, с. 210-299], Брюс Шнайєр [13], Карл Браун [1, с. 190—210], а також у працях Сазонце́ І.Л. [8, с. 10—13]. В цих роботах автори проаналізували широке коло питань, що стосуються інтелектуальної власності, розвитку штучного інтелекту, інноваційного розвитку. Однак, питання саме здобуття інтелектуального суверенітету країн потребують глибокого осмислення, що є особливо важливим в розрізі розвитку класичної наукової концепції економіки знань.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Незважаючи на широке коло дослідників, які в своїх роботах аналізують глибинні аспекти впливу інтелектуальної незалежності на розвиток економіки знань, слід зазначити, що стрімкий розвиток інформаційних технологій та глобальних комунікаційних мереж значно трансформують поняття інтелектуального суверенітету. У зв'язку з цим, метою цієї статті є обґрунтування основних детермінант новітньої концепції інтелектуального суверенітету та виявлення факторів, які впливають на здатність держав та корпорацій зберігати і захищати свою інтелектуальну незалежність в умовах глобальної конкуренції країн, що будують свій розвиток на економіці знань.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виявлення детермінант інтелектуального суверенітету є однією з ключових проблем сучасного суспільного розвитку, оскільки саме порушення інтелектуальної незалежності може стати причиною інформаційних атак, втрати контролю над національними ресурсами та загроз економічного розвитку. Систематизація класичних підходів до проблематики інтелектуального суверенітету дозволяє стверджувати, що однією з перших концепцій, що торкалася цього питання, була запропонована Джоном Локком (1632—1704) [5]. Хоча автор не писав безпосередньо про інтелектуальний суверенітет у сучасному розумінні цього терміну у своїх працях він підкреслював важливість незалежного мислення та захисту інтелектуальної власності як основи для розвитку держави та її економіки. У своїй праці "Два трактати про правління" Локк обґрунтовує право людини на власність, включаючи продукти її праці та інтелектуальні здобутки. За Дж. Локком, власність є природним правом, і держава повинна забезпечувати її захист. Ці ідеї можуть бути проєктовані на сучасну концепцію інтелектуального суверенітету, яка передбачає право нації чи держави на контроль і захист своїх інтелектуальних ресурсів. Хоча Дж. Локк не використовував саме цей термін, його філософія стала важливою основою для подальшого розвитку ідей про права на інтелектуальну власність і свободу думки, що, в свою чергу, пов'язане з інтелектуальним суверенітетом [5]. Пізніше, з розвитком інформаційних технологій та глобальних мереж, виникли нові виклики та загрози, пов'язані з інтелектуальним суверенітетом. Особливо слід відзначити роботи Френсіса Фукуями (1952 р.), який у своїх дослідженнях зосередив увагу на загрозах глобалізації для національних інтересів, включаючи безконтрольну дифузію знань і інновацій та втрату контролю над інтелектуальними ресурсами. Аналіз сучасних підходів до інтелектуального суверенітету виявляє існування короткострокових і довгострокових циклів втрати та відновлення інтелектуальної незалежності [11]. Наприклад, дослідження американського економіста і політолога Самуеля Гантінгтона (1927—2008) показують, що національні держави, які не здатні захищати свій інтелектуальний суверенітет, ризикують втратити ключові конкурентні переваги на глобальній арені.

Науковець попереджав, що національні держави, які не здатні ефективно захищати свої інтелектуальні ресурси, включаючи технології, наукові знання та культурні надбання, ризикують втратити свою конкурентоспроможність на глобальній арені. С. Гантінгтон також зазначав, що в умовах зростаючого тиску з боку інших держав і транснаціональних корпорацій, слабкі національні держави можуть зіткнутися з втратою контролю над своїми інтелектуальними активами. Це, в свою чергу, може призвести до економічного та культурного занепаду, оскільки втрата інтелектуальних ресурсів робить країну залежною від зовнішніх джерел знань та технологій [2].

Ці концепції мають широкий спектр пояснень, однак у межах авторського аналізу можна їх об'єднати за формальною парадигмою, що дозволяє стверджувати: перелічені автори описували риси, притаманні су-

часній інформаційній суспільно-економічній системі відносин. Однак у цій системі не формується нова стратегія захисту інтелектуального суверенітету, яка дає змогу ефективно протистояти загрозам у контексті глобалізації та цифровізації. На нашу думку, автори більше зосередилися на описі проблеми інформаційної складової економічного розвитку, ніж на способах її вирішення. Новітні напрацювання вже мають чіткіші риси визначення терміну "інтелектуальний суверенітет", проте також мають свої межі застосування та недоліки. Нижче наведено перелік сучасних авторів, які досліджували питання інтелектуального суверенітету та пов'язані з ним теми.

Так, Шошана Зубофф — авторка книги "Епоха спостережуваного капіталізму" (The Age of Surveillance Capitalism). Зубофф досліджує, як великі технологічні компанії використовують дані, що створюються користувачами, для економічного зиску, створюючи нову форму економічної влади. Вона акцентує увагу на загрозі для інтелектуального суверенітету, коли приватна інформація стає товаром, який контролюють великі корпорації, а не окремі особи або нації [3]. В своїх працях Ш. Зубофф вводить термін "спостережуваний капіталізм" для опису нової економічної системи, де великі технологічні компанії збирають і використовують величезні обсяги даних про користувачів для створення і комерціалізації профілів, прогнозів і поведінкових інструментів. Ця система ставить під загрозу конфіденційність особистих даних і може використовувати ці дані для маніпуляцій і контролю. Авторка у своїх працях вказує на те, що люди та організації часто втрачають контроль над своїми даними, які стають товаром для технологічних компаній. Цей процес може загрожувати не тільки особистій конфіденційності, але й інтелектуальним ресурсам, таким як творчі та наукові розробки, які також можуть бути використані без належної компенсації чи визнання. Юваль Ной Харарі — ізраїльський історик і автор бестселерів "Homo Deus" та "21 урок для 21-го століття". Ю. Н. Харарі розглядає загрози, що постають перед національними державами та суспільствами в умовах стрімкого розвитку економіки знань, штучного інтелекту та біотехнологій. Автор попереджає, що втрата контролю над цими технологіями може призвести до втрати інтелектуального суверенітету і навіть до глобальних змін у структурі влади [12]. Елінор Остром — американська політична економістка, лауреатка Нобелівської премії з економіки. У своїх роботах, зокрема в "Управлінні спільними ресурсами" (Governing the Commons), вона розглядає механізми управління спільними ресурсами, включаючи інтелектуальні ресурси, і показує, як громади та держави можуть створювати ефективні системи для захисту своїх інтересів. Її ідеї можна застосувати до питання інтелектуального суверенітету, особливо в контексті захисту національних знань і технологій [7].

Інший видатний науковець Ніколас Карп — автор книги "Великий перемикач: хмари, великі дані та нова економіка" (The Big Switch: Rewiring the World, from Edison to Google). Н. Карп досліджує, як перехід на хмарні обчислення та збір великих даних може вплинути на розподіл інтелектуальної влади та суверенітет. Він попереджає, що централізація даних у руках кількох

Таблиця 1. Систематизація теоретичних підходів щодо елементів інтелектуального суверенітету в класичних та новітніх наукових поглядах на економічний розвиток

Джон Локк [5]	Локк підкреслював важливість незалежного мислення та захисту інтелектуальної власності як основи для розвитку держави. У своїй праці «Два трактати про правління» він обґрунтував право людини на власність, включаючи інтелектуальні здобутки, що стало основою для сучасної концепції інтелектуального суверенітету.
Френсіс Фукуяма [11]	Фукуяма досліджує загрози глобалізації для національних інтересів, зокрема втрату контролю над інтелектуальними ресурсами. Він акцентує на тому, що держави, які не можуть захищати свої інтелектуальні активи, ризикують втратити конкурентні переваги на глобальній арені.
Самуель Гантінгтон [2]	Гантінгтон вказує, що держави, які не здатні ефективно захищати свої інтелектуальні ресурси, можуть втратити конкурентоспроможність через втрату контролю над технологіями і науковими знаннями, що веде до економічного та культурного занепаду.
Шошана Зубофф [3]	Зубофф досліджує загрози спостережуваного капіталізму, де великі технологічні компанії контролюють дані користувачів як нову форму економічної влади. Вона акцентує на ризиках втрати інтелектуального суверенітету, коли дані стають товаром, контрольованим корпораціями.
Юваль Ной Харарі [12]	Харарі розглядає ризики, пов'язані з розвитком штучного інтелекту та біотехнологій. Він попереджає про можливу втрату контролю над цими технологіями, що може загрожувати інтелектуальному суверенітету і викликати глобальні зміни у структурі влади.
Еліно́р Остро́м [7]	Остром аналізує управління спільними ресурсами, включаючи інтелектуальні ресурси, і показує, як громади та держави можуть створювати ефективні системи для захисту своїх інтересів, що стосується і інтелектуального суверенітету.
Ніколас Карр [4]	Карр досліджує вплив хмарних обчислень і великих даних на розподіл інтелектуальної влади. Він попереджає, що централізація даних у руках глобальних гравців може призвести до втрати національного контролю над критично важливими технологіями і інформацією.
Брюс Шнайер [13]	Шнайер акцентує увагу на кіберзагрозах для національної безпеки і інтелектуального суверенітету. У своїх роботах він розглядає нові форми тероризму, де кіберзагрози можуть вплинути на критично важливі інфраструктури. Він підкреслює необхідність ефективних стратегій кіберзахисту для збереження інтелектуальних ресурсів і національного суверенітету.

глобальних гравців може призвести до втрати національного контролю над критично важливими технологіями та інформацією [4]. На останок, серед науковців, що досліджували феномен знань та інтелекту в економіці, слід зазначити, такого науковця як Брюс Шнайер. Він один з найбільш впливових експертів у сфері кібербезпеки, який активно досліджує питання захисту інформаційних систем і технологій в умовах зростаючих кіберзагроз. Його роботи, особливо в контексті національної безпеки та інтелектуального суверенітету, мають велике значення для розуміння сучасних викликів у сфері кібербезпеки. У своїй праці "Кібербезпека: новий вид тероризму" (Cybersecurity and the New Terrorism) Б. Шнайер досліджує вплив кіберзагроз на глобальну безпеку, включаючи можливі атаки на критично важливі інфраструктури. Науковець акцентує увагу на нових формах тероризму, де кіберзагрози стають важливим інструментом для атак на державні і приватні інституції. У книзі "Кібербезпека: сучасний стан" (Cybersecurity: The Modern State) Б. Шнайер розглядає сучасний стан кіберзахисту, аналізує ефективність поточних стратегій захисту і пропонує нові підходи для зміцнення національної безпеки [13]. Так Б. Шнайер підкреслює, що недостатній захист інтелектуальних ресурсів, таких як наукові дослідження, технології і дані, може загрожувати національній безпеці. Він вказує на те, що кіберзагрози

можуть мати серйозні наслідки для державної безпеки, особливо коли йдеться про критично важливі інфраструктури, які залежать від сучасних технологій. За його словами, кіберзагрози можуть включати як державні атаки, так і дії злочинних організацій. Кібератаки можуть бути спрямовані на дестабілізацію державних структур, крадіжку конфіденційних даних, а також на здійснення економічних і політичних маніпуляцій. В контексті інтелектуального суверенітету Б. Шнайер акцентує увагу на важливості захисту інтелектуальних ресурсів для забезпечення національного суверенітету. Він стверджує, що національні держави повинні розробляти і впроваджувати ефективні стратегії захисту для забезпечення безпеки критичних інформаційних і технологічних активів. У своїх публікаціях він також обговорює, як держави можуть використовувати кіберзахист як інструмент для збереження і зміцнення свого впливу на глобальній арені. Він пропонує нові концепції та стратегії, які дозволяють адаптуватися до нових викликів, таких як розвиток штучного інтелекту, збільшення кількості кіберзагроз і ускладнення кіберінфраструктури [13]. Загалом, систематизація теоретичних підходів щодо елементів інтелектуального суверенітету в класичних та новітніх наукових поглядах на економічний розвиток представлена в таблиці 1.

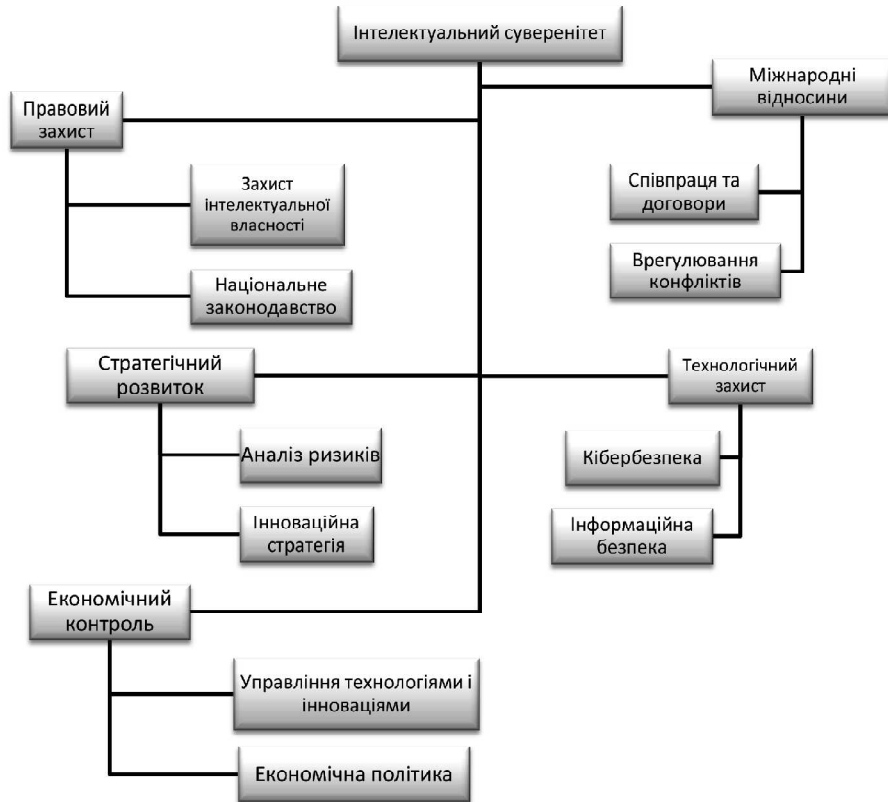

Рис. 1. Комплексна архітектура поняття інтелектуальний суверенітет

Як свідчить таблиця 1, у роботах наведених авторів є багато аспектів, що дають змогу зрозуміти, загрози пов'язані з втратою інтелектуального суверенітету все ж не достатньо розглянуто кілька аспектів концепції інтелектуального суверенітету. По-перше, більшість авторів фокусується на різних аспектах інтелектуального суверенітету, але на сьогодні не існує єдиного визначення цього поняття, а ті, що є, мають дискусійний характер, оскільки не відносяться до новітніх та класичних наукових досліджень. Це поняття можна знайти лише у працях публіцистичного характеру або в блогах. По-друге, в новітніх та класичних наукових дослідженнях не акцентується увага на тому, як країни можуть співпрацювати між собою для захисту інтелектуального суверенітету, а також які міжнародні механізми можуть бути ефективними для протидії загрозам. Крім того, недостатньо аналізується вплив соціальних і культурних факторів на інтелектуальний суверенітет, таких як культурна ідентичність і її роль у формуванні та захисті інтелектуальних ресурсів. По-третє, в сучасних економічних поглядах недостатньо розглянуто нові економічні моделі та інноваційні підходи, які можуть допомогти країнам зберегти інтелектуальний суверенітет, такі як платформи для спільного використання ресурсів або нові форми правового захисту. Наостанок, на сьогодні в науковій літературі недостатньо детально аналізуються конкретні випадки порушення інтелектуального суверенітету та їх наслідки, що могло б допомогти краще зрозуміти ризики та ефективні стратегії захисту.

В таких умовах нами обгрунтовано введення в наукових обіг поняття "інтелектуальний суверенітет" що можна визначити як здатність держави або окремої організації контролювати, захищати та використовувати

свої інтелектуальні ресурси, такі як знання, технології, культурні надбання та інновації, в умовах глобалізованого та цифрового середовища. Це поняття передбачає, що інтелектуальна власність і знання є стратегічними активами, які повинні бути захищені від зовнішніх загроз і втручань, забезпечуючи тим самим автономію та незалежність у прийнятті рішень економічного розвитку. Також в цій статті нами було наведено структуру цього поняття, що дає змогу подальшого обгрунтування основних детермінантів новітньої концепції інтелектуального суверенітету та виявлення факторів, які впливають на здатність держав та корпорацій зберігати і захищати свою інтелектуальну незалежність в умовах глобалізації (див. рис. 1).

ВИСНОВКИ

Отже, в процесі обгрунтування основних детермінантів поняття інтелектуального суверенітету та виявлення факторів, які впливають на здатність держав та корпорацій зберігати і захищати свою інтелектуальну незалежність в умовах глобалізації розроблено результати, які характеризуються певним рівнем наукової новизни.

По-перше, доведено, що наявні наукові праці з проблематики економіки знань, інформаційної економіки свідчать про те, що хоча існує багато досліджень, які аналізують вплив інтелектуальної незалежності на національні економіки та суспільства, досі відсутнє єдине визначення поняття інтелектуального суверенітету.

По-друге, існує брак детального аналізу впливу економічних факторів на інтелектуальний суверенітет, таких як економічна спеціалізація і її роль у формуванні та захисті інтелектуальних ресурсів.

По-третє, в сучасних економічних поглядах бракує детального розгляду нових економічних моделей та інноваційних підходів, які могли б сприяти збереженню інтелектуального суверенітету. Такі підходи можуть включати платформи для спільного використання ресурсів і нові форми правового захисту знань та інтелектуальної власності.

В статті обґрунтовано введення в науковий обіг поняття "інтелектуальний суверенітет", який можна визначити як здатність держави або окремої організації контролювати, захищати та використовувати свої інтелектуальні ресурси, такі як знання, технології, та інновації, в умовах глобалізованого цифрового середовища. Це поняття підкреслює важливість захисту інтелектуальної власності як стратегічного активу, що забезпечує автономію та незалежність у прийнятті рішень, пов'язаних із економічним розвитком. В статті також наведено структуру цього поняття, що дозволяє подальше обґрунтування основних детермінант новітньої концепції інтелектуального суверенітету та виявлення факторів, які впливають на здатність держав і корпорацій зберігати і захищати свою інтелектуальну незалежність в умовах глобалізації.

Література:

1. Браун К. Розвиток міжнародної торгівлі у XXI столітті. Харків: Фоліо, 2017. 290 с.
2. Гантінгтон С. Зіткнення цивілізацій та зміна світового порядку / Самуель Гантінгтон. Київ: Основи, 2007. 590 с.
3. Зубофф Ш. Епоха спостережуваного капіталізму: Боротьба за майбутнє людства на новому рубежі влади. Київ: Наш формат, 2020. 896 с.
4. Карр Н. Велика перемога: вплив інтернету на наше мислення. Київ: Наш формат, 2015. 288 с.
5. Локк Дж. Два трактати про правління. Київ: Основи, 1994. 524 с.
6. Норт Д. Інституційні зміни та економічний розвиток. Київ: КНЕУ, 2015. 300 с.
7. Остром Е. Керування спільними ресурсами: еволюція інституцій самоврядування. Київ: Наш формат, 2019. 360 с.
8. Сазонець І. Л. Інноваційні методи управління діяльністю підприємств в умовах інформаційної економіки. Економіка та держава. 2018. № 5. С. 10—13.
9. Сміт Дж. Економічна теорія державного сектора. Київ: Видавництво "Академія", 2018. 320 с.
10. Сорос Д. Епоха помилок. Світ на порозі глобальної кризи. Видавництво: Юнайтед Пресс, 2014. 435 с.
11. Фукуяма Ф. Кінець історії та остання людина. Київ: Політична думка, 2002. 430 с.
12. Харарі Ю. Н. Людина божественна. Стислий курс з новітньої історії. Київ: Book Chef, 2018. 400 с.
13. Шнайєр Б. Кібербезпека та війна: Кінець світового порядку. Київ: Видавнича група КМ Books, 2019. 384 с.

References:

1. Braun, K. (2017), *Rozvytok mizhnarodnoi torhivli u XXI stolitti* [Development of international trade in the XXI century], Folio, Kharkiv, Ukraine.

2. Hantinton, S. (2007), *Zitknennia tsyvilizatsij ta zmina svitovoho poriadku* [Clash of civilizations and change of world order], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

3. Zuboff, Sh. (2020), *Epokha sposterezhuvanoho kapitalizmu: Borot'ba za majbutnie liudstva na novomu rubezhi vladly* [The Age of Observed Capitalism: The Struggle for the Future of Humanity at the New Frontier of Power], Nash format, Kyiv, Ukraine.

4. Karr, N. (2015), *Velyka peremoha: vplyv internetu na nashe myslennia* [Big win: the influence of the Internet on our thinking], Nash format, Kyiv, Ukraine.

5. Lokk, Dzh. (1994), *Dva traktaty pro pravlinnia* [Two treatises on government], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

6. Nort, D. (2015), *Instytutsijni zminy ta ekonomichnyj rozvytok* [Institutional changes and economic development], KNEU, Kyiv, Ukraine.

7. Ostrom, E. (2019), *Keruvannia spil'nymy resursamy: evoliutsiia instytutsij samovriaduvannia* [Management of common resources: evolution of institutions of self-government], Nash format, Kyiv, Ukraine.

8. Sazonets, I. (2018), "Innovative methods of managing the activities of enterprises in the conditions of information economy", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 10—13.

9. Smit, Dzh. (2018), *Ekonomichna teoriia derzhavnogo sektora* [Economic theory of the public sector], Akademiia, Kyiv, Ukraine.

10. Soros, D. (2014), *Epokha pomylok. Svit na porozii hlobal'noi kryzy* [The era of mistakes. The world is on the verge of a global crisis], Yunajted Press, Kyiv, Ukraine.

11. Fukuiama, F. (2002), *Kinets' istorii ta ostannia liudyna* [The end of history and the last man], Politychna dumka, Kyiv, Ukraine.

12. Kharari, Yu. N. (2018), *Liudyna bozhestvenna. Styslyj kurs z novit'oi istorii* [Man is divine. A short course in recent history], Book Chef, Kyiv, Ukraine.

13. Shnajer, B. (2019), *Kiberbezpeka ta vijna: Kinets' svitovoho poriadku* [Cyber Security and War: The End of the World Order], Vydavnycha hrupa КМ Books, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663